

Maddalena BETTI, *The Making of Christian Moravia (858–882). Papal Power and Political Reality*, Brill, Leiden – Boston 2013 (= East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Vol. 24)

266 s., ISBN 978-90-04-21187-2

Publikovaná disertace Maddaleny Betti je významná hned z několika důvodů. Za prvé zpřístupňuje původně italský text širšímu publiku, za druhé představuje cennou analýzu papežské politiky ve vztahu k misím, jelikož na příkladu misie cyrilometodějské načrtává strategie papežského stolce k christianizovaným územím. Konečně za třetí představuje kniha další z nemnoha mostů mezi hlavním proudem světové medievalistiky, jež se soustřeďuje primárně na dějiny Francie, Anglie a Itálie (méně již říše), a bádáním nad prostorem střední a východní Evropy, které je sice pro francouzské, britské či italské medievalisty zajímavé, avšak také nepřístupné kvůli jazykové bariéře. Tu publikace (a obecně celá ediční řada, v níž byla práce vydána) překonává, a umožňuje tak lépe integrovat dějiny středoevropského prostoru a zdejší historiografický diskurz do dějin a dějepisecké tradice neslovanské Evropy.

Úvodní kapitola, mapující historiografii problému, stručně nastiňuje již známé, a je tak zajímavá spíše pro historiky, kteří neznají slovanské jazyky. Maddalena Betti si bohužel všímá primárně jenom problému geografického umístění Velké Moravy, ačkoli nezapomíná čtenáře upozorňovat, jaká role jí byla přisuzována v různých kontextech, nacionálním, panslavistickém, případně katolickém nebo ortodoxním. V následující kapitole autorka přesouvá svou pozornost k počátkům působení Cyrila a Metoděje a k jejich kontaktům s papeži Mikulášem I. (848–867) a Hadriánem II. (867–872). Zasazuje problém velkomoravské církve do kontextu soudobé církevně-politické situace a upozorňuje jednak na snahy francké říše, panovníka i jeho biskupů nedovolit okrajovým územím za bezprostředními hranicemi impéria emancipovat se a získat samostatnou církevní organizaci, jednak na problém formování bulharské církevní organizace, kde se střetávaly zájmy Franků, papežství a Byzance.

Betti čtenáře seznamuje rovněž s prameny, přičemž se soustřeďuje na mlčené prameny papežských, zejména *Liber pontificalis*. Problém tkví v tom, že autor příslušných pasáží *Liber pontificalis* Jan Immonides sice nepopisuje cyrilometodějskou misii, avšak poměrně podrobně líčí tehdejší vztahy papežství s Byzancí či s Bulharskem. Tuto diskrepanci je třeba vysvětlit. Autorka uvažuje o tom, že by chybějící zmínky mohly vyplývat z proměněné situace v době sepsání textu, a poukazuje v této souvislosti zejména na pontifikát Štěpána V. Nakonec však nevidí

mezi pontifikátem Štěpánovým a Janovým tak zřetelnou diskontinuitu a zmiňuje, že během své vlády papež nanejvýš omezil některá Metodějova privilegia a nestavěl se již tak jednoznačně ve prospěch jeho autority, snad aby uklidnil situaci v diecézi. Betti se domnívá, že pro papeže se tehdy jevilo jako příhodnější využít franckého kléru k posílení tamní autority papežského stolce.

Autorka obšírně rozebírá i další důležité prameny tohoto období – moravskopanonské legendy, *Conversio Bagoariorum*, list arcibiskupa Theotmara či *Vita s. Clementi cum translatione*, přičemž vyzdvihuje zejména vzájemné rozdíly v obsahu jejich sdělení.¹ Betti sice upozorňuje, že je obecně přijímáno časné datování obou moravskopanonských legend, zároveň však upozorňuje na jejich pozdní textovou tradici, jež je navíc navzájem nezávislá. Nezávislé jsou i cíle sdělení obou textů, což se podepisuje na množství a kvalitě informací – ač se obě legendy kladou do přibližně shodné doby a prostředí, je na první pohled patrné, že každá pojednává setkání s papežem odlišně, všimá si rozdílných jevů a jinak „obsazuje“ děj.² Specifické cíle obou textů (zejména obhajoba legitimacy liturgie ve staroslověštině a její přijetí v Římě) ostatně vyplynou i z konfrontace obou textů se soudobými dopisy papežského dvořana Anastázia, jenž se s Konstantinem osobně znal a považoval si jej – zde nenajdeme o staroslověšské liturgii na rozdíl od legend ani slovo.

Nejrozsáhlejší pozornost věnuje Maddalena Betti rozboru papežských listů, jichž se zejména v případě pontifikátu Jana VIII. dochovalo poměrně značné množství. Počátky známého vztahu středoevropského prostoru k papežskému stolci autorka sleduje v souvislostech papežské východní politiky, kde hlavní roli sehrával zájem na christianizaci Bulharska a jeho podřízení přímo Římu. V té době vystupoval Řím a bavorský episkopát jako spojenci, píše Betti, spojenectví se však dlouho neudrželo – poslední ránu mu zasadilo samostatné vyslání bavorské misijní expedice, jež ve jméne papeže nepůsobila. Právě neúspěšná snaha prosadit se v Bulharsku spolu s příliš nezávislým postavením bavorského kléru zřejmě zapůsobily ve prospěch nápadu využít spojenectví se slovanskými vládci střední Evropy, potažmo s Konstantinem a Metodějem, k posílení vlivu Říma ve středoevropské oblasti. Betti si je samozřejmě vědoma, že se zde pohybujeme na úrovni těžko doložitelných hypotéz, neboť ani římské, ani bavorské prameny se o počátcích cyrilometodějské misie nerozepisují.

S větší přesností nám umožňuje proniknout finesami papežské politiky soubor listů papeže Jana VIII., jež se převážně dochovaly prostřednictvím montecassinského rukopisu z 11. století. Autorka v listech vidí „operativní nástroje papežské politiky, jež nám dovolují rozumět tomu, jak prakticky fungovala římská diplomacie v různých kontextech, a umožňuje nám sledovat proměny papežské politiky v čase ve světle změněných podmínek“.³ Betti ovšem zároveň upozorňuje, že mnohé

1) Zde překvapí, že autorka nerefletovala útlou, avšak velice podstatnou knížku Vladimíra VAVŘÍNKA, *Staroslověšské životy Konstantina a Metoděje*, Praha 1963 (= Rozpravy ČSAV, ŘSV 73/7), věnovanou právě rozboru cyrilometodějských legend z hlediska určení autorských strategií a cílů.

2) Srov. David KALHOUS, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden – Boston 2012, s. 193–208.

3) „...operative tools of papal action—allow us to understand how Roman diplomatic practice worked in different contexts, and to follow the evolution of papal policy over time, in the light of changed circumstances...“

dochované listy nejsou dobře datovány, případně nelze jednoznačně identifikovat jejich adresáta. Právě v této kapitole autorka nejvíce využívá srovnávací metody, neboť jí rozsah a kvalita dochovaných pramenů umožňují jednak zasadit působení Konstantina a Metoděje do kontextu soudobé papežské politiky, jednak do rámce papežské misijní politiky obecně. Betti ukazuje prostřednictvím kvantitativní analýzy, že se z moravské kauzy pro papežský stolec stal nakonec případ o srovnatelné důležitosti s tím bulharským a tvořil součást širší strategie cílící na slovanské vládcy střední Evropy a Pojadrání. I když autorka upozorňuje na význam papežského stolce při šíření křesťanství, jedním dechem zároveň podotýká, že Řím nezasahoval podle jednoho předem daného schématu. Jeho ingerence byly možné díky zájmu barbarských vládců stát se součástí civilizovaného světa, případně jako důsledek snah původně nezávislých misionářů potvrdit svou legitimitu. Misijní politiku je tak nutno chápat v širším kontextu snah papežství (v našem případě např. Jana VIII.) o posílení autority papežského stolce, který zároveň musel opatrně našlapovat, aby otevřeně nenarušil zájmy Franků. O významu papežské misijní politiky směřující do slovansky mluvícího prostoru jistě svědčí jak množství známých listů, tak nepochybná snaha nasazovat zkušené diplomaty, úsilí o udržování získaných kontaktů, stejně jako využívání existujících kontaktů v centrech k navázání styků s dalšími lokálními vládci. Betti dále ukazuje, že mnohé akce byly vzájemně provázány a lze rovněž vysledovat snahu oslovovat v jedné věci více adresátů naráz.

Metoděj zprvu stanul v čele „panonské“ (arci)diecéze, jak upozorňuje Betti (případně také Libor Jan). Na rozdíl od některých badatelů, kteří v tom vidí jeden z důvodů, proč přesunout Svatoplukovo knížectví i Metodějovo biskupství na srbskou Moravu, preferuje autorka nahlížet toto označení jako legitimizační strategii, již si zvolil papežský stolec, aby dále posílil starobylost, a tím i legitimitu svých nároků. Příhodně také upozorňuje, že kontinuitu terminologie nelze vnímat jako doklad kontinuity definice – jinými slovy: Panonie římských pramenů a pramenů raně středověkých se nemusely nutně krýt, stejně jako se ostatně nepřekrývají ani hranice Gallie či Germánie v představách antických a raně středověkých pisatelů. Autorka v této souvislosti upozorňuje, že Konstantin s Metodějem putovali do Říma okolo Balatonu, a je tedy pravděpodobné, že vyšli z oblasti, jež byla od Balatonu položena severně. Proměnu panonské (arci)diecéze v arcidiecézi moravskou, již můžeme sledovat v papežské korespondenci na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 9. století, Betti klade do souvislosti se snahou lépe definovat Metodějovo skutečné, zřejmě již stabilnější postavení, neboť se již v té době řeší zřízení sufragánních biskupství, a tedy stabilizace moravské církve. Snaha propojit Metoděje se Sirmiem a s dědictvím sv. Andronika, kterou zachycujeme v Životě Metodějově, souvisí s tendencí tohoto textu a nepředstavuje legitimizační strategii, po níž by v dané době sáhlo papežství nebo sám Metoděj, domnívá se Betti. Ostatně, dodává na jiném místě, Sirmium a sv. Andronik nebyli nikdy spojováni, přičemž o samotném Andronikovi víme kromě jeho jména jen velmi málo. Autorka spolu s jiným italským badatelem, Picchiam, proto uvažuje, že budování vazby k žákovi apoštola tvoří v rámci legendy jeden z mnoha motivů, jehož prostřednictvím autor vytváří paralely mezi osudy a působením apoštolů a arcibiskupa Metoděje.

Betti dále vyzdvihuje shody v církevní kariéře Metodějově, Augustinově a Bonifácově. Důraz klade na mnišství všech tří misionářů i na to, že na svou misi vyrazili nejprve bez vyšších svěcení. Až poté, co byly prověřeny jejich schopnosti, dostalo se jim biskupské konsekrace, aniž by jim bylo přiřčeno konkrétní území, jež měli spravovat. Výrazem jejich bezprostředního vztahu k papežskému stolci se stalo udělení palia. Posledním krokem bylo udělení titulu arcibiskupa, a to ve snaze stabilizovat místní církve – nedostatek pramenů však brání v tom, abychom si vytvořili jasný obrázek, neboť nevíme, kdy přesně a jak Metoděj arcibiskupské hodnosti došel.

Maddalena Betti nesleduje pouze vztah mezi Metodějem a papežstvím. Věnuje se i snahám papežské diplomacie o spolupráci s různými knížaty střední Evropy a částí Balkánu. Ukazuje, že se papežství snažilo „přivlastnit si“ christianizaci zdejšího území, což se odráželo ve struktuře příslušných narativů. Místní vládce lákala zejména nabídka vstupu do exkluzivního „klubu“ těch, kteří byli blízcí papežskému stolci a knížeti apoštolů, sv. Petrovi – tyto vazby ostatně papežská diplomatika podobně jako v jiných případech vyjadřovala prostřednictvím příbuzenské metaphoriky. Svatoplukovi se, podotýká, dostalo poměrně exkluzivního, byť nikoli zcela jedinečného označení *unicus/dilectus filius*, jež si papež vyhrazoval pro příbuzné císaře. Na rozdíl od starších badatelů v tom však nevidí provokaci, případně snahu prosadit Svatopluka jako kandidáta císařského titulu, jako spíše snahu dále posílit Svatoplukovo postavení, aby mohl mj. lépe zastupovat zájmy Říma ve svém okolí. Bylo by, jak dodává, neoprávněné v této souvislosti pomíjet titul *gloriosus comes*. Titul *comes* si sice většinou vykládáme velmi jednoznačně a spojujeme jej s hrabskou správou, avšak – pomineme-li diskuse o tom, nakolik správný model, jak jej známe z příruček, vůbec existoval – obvykle se jím jednoduše značila legitimita postavení a významné místo ve společenské hierarchii.⁴ Z papežské korespondence také naprosto zřetelně vyplývá, že byl Svatopluk považován za nezávislého vládcu spravujícího vlastní panství. V tom se ovšem papež nutně nelišil od franckých historiografů. Zatímco anonymní autoři *Fuldských letopisů* jej označovali jako *dux* (autorka tvrdí, že po Tassilově povstání na něm ulpívala pachut nelegitimního postavení), mnozí pozdější autoři jej neváhali označovat jako *rex*. Konečně si Betti všímá nejen oslovení, ale také pravomocí, jež byly Svatoplukovi svěřeny v oblasti církevní správy, a upozorňuje na jejich zcela mimořádný rozsah.

Hlavní pozitivum práce představuje extenzivní a přesvědčivé využití srovnávací metody, jež autorce umožnilo přesvědčivě vážit doklady shromážděné primárně k cyrilometodějské misi. Její místo v dějinách Evropy přitom autorka upevňuje jak na dějinné vertikále (papežství a misie v raném středověku), tak na prostorové horizontále (papežství a Východ okolo 870–880). Stejně tak – jak ukazuje např. rozbor terminologie užitě v listu Svatoplukovi – neulpívá na povrchu při analýze cenných detailů, neboť i ty zasazuje do širšího kontextu a nehodnotí jenom na základě toho, co si „myslí“. Byť se její práce nehonosí dlouhými metodickými

4) Zde si dovoluji upozornit na to, že indicií je rovněž epiteton *gloriosus*, jež je dědictvím antické doby a pojí se s osobami s nejvyšším společenským postavením – v merovejské době se jako *gloriosissimi reges* označovali králové. Na spojení *gloriosus rex* narazíme rovněž v anglosaském prostředí.

úvahami, je zřejmé, že autorka je dobře vybavena i v tomto směru – nevěří textům, hovoří jazykem strategií a zájmů, diskurzu, prameny jsou jí prostředníkem, nikoli zrcadlem. Mnohé závěry sice nemusí být pro domácí badatele překvapující, zaslouží si však pozornost, protože ono tušené mnohdy poprvé staví na rozumné základy.

DAVID KALHOUS

Miroslav VEPŘEK, *Modlitba sv. Řehoře a Modlitba vyznání hříchů v církevněslovanské a latinské tradici*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013

221 s., ISBN 978-80-244-3623-4

Na počátku 20. století upozornil formou kratších příspěvků ruský slavista A. I. Sobolevskij na existenci několika jazykově starobyklých církevněslovanských textů přeložených z latinských předloh, které se dochovaly v ruské a srbské cyrilské rukopisné tradici počínaje 13. stoletím (např. *Čtyřicet homilií na evangelia Řehoře Velikého, Nikodémův apokryf, Život sv. Benedikta, Umučení sv. Anastásie, Umučení sv. Apolináře Ravenského* apod.). Sobolevskij, který se v té době zabýval především výzkumem slovní zásoby církevněslovanských památek, na počátku vyslovil domněnku, že by se mohlo jednat o texty velkomoravské provenience. V letech 1906 a 1910 však toto stanovisko pod vlivem studia slovní zásoby Kyjevských listů přehodnotil a vystoupil s tezí, že by jím objevené a publikované texty mohly být přeloženy z latiny spíše v přemyslovských Čechách nejpozději do konce 11. století.¹ Sobolevského závěry nepřesvědčily jeho vědeckého rivala Vatroslava Jagiče, který celou českou církevněslovanskou etapu označil za „pokojevou květinu“ a český původ uznal pouze u václavských legend. I přes tuto skutečnost lze tvrdit, že Sobolevskij spolu s N. Nikoľským, jenž v ruských opisech správně identifikoval *Druhou staroslověnskou legendu o sv. Václavu*, vycházející z latinské *Gumpoldovy legendy*, položil základy novodobého studia českocírkevněslovanského písemnictví 10.–11. století.

Jagičova autorita však ve své době ovlivnila větší část českých paleoslovenistů, takže Sobolevského závěry vzbudily v českém vědeckém prostředí ve větší míře pozornost až po druhé světové válce díky pracím F. V. Mareše. Trvalo v podstatě celé století, než došlo nejen k ověření Sobolevského závěrů, ale také ke zpřístupnění alespoň části církevněslovanských textů, jejichž vznik je snad možné klást do přemyslovských Čech 10.–11. století bez ohledu na to, zda se jedná o originální skladbu nebo o překlad z latiny.

1) Shrnutí problematiky viz Václav ČERMÁK, *Značenijsje A. I. Sobolevskogo dlja češskoj paleoslavistiki*, Trudy Otdela drevnerusskoj literatury 59, 2008, s. 11–17.